

Nacionalni ali svetovni denar? Dilema avstroogrške valutne reforme leta 1892

mag. ANDREJ PANČUR

Inštitut za novejšo zgodovino,
Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

O obdobju klasičnega zlatega standarda pred prvo svetovno vojno lahko govorimo tudi kot o obdobju svetovnega denarja. Čim več držav je prevzemalo zlati standard, tem bolj se je širil svetovni zlati denarni sistem. Proces monetarne globalizacije pa je imel tudi svoje ogorčene nasprotnike. Avtor prikazuje odpor Josepha Schlesingerja in njegovih privržencev, ki so leta 1892 nasprotovali valutni reformi, s katero naj bi tudi Avstro-Ogrska prevzela zlati standard. V nasprotju z reformo so se zavzemali za ohranitev takratnega nevezanega papirnatega denarja. V svojem boju za ta nacionalni denar so bili naposled brezupno poraženi in Avstro-Ogrska se je pridružila mnogoštevilnemu klubu držav s svetovnim denarjem.

Ključne besede: denar, Avstro-Ogrska, zlati standard, papirnata valuta, krščanski socialci

ABSTRACT

NATIONAL OR GLOBAL MONEY? THE DILEMMA OF AUSTRO-HUNGARIAN CURRENCY REFORM IN 1892

The classic gold standard era before the First World War could also be labelled the reign of global money. The global gold standard system expanded in proportion with the increase in the number of countries who embraced the gold standard. The process of monetary globalisation did not take place without resistance from a number of harsh opponents to it. The author outlines the resistance of Joseph Schlesinger and his adherents; they opposed the 1892 currency reform, on the basis of which Austria-Hungary was supposed to adopt the gold standard. In their struggle for national money, they were eventually utterly defeated, and Austria-Hungary joined the growing club of countries using global money.

Key words: money, Austria-Hungary, gold standard, paper currency, Christian Socialists

Krščansko socialni poslanec Joseph Schlesinger je leta 1892 med razpravo o avstroogrski valutni reformi v avstrijskem državnem zboru na Dunaju med drugim takole predstavil lastnosti nacionalnega denarja: "Nacionalni denar je denar pravičnosti, je denar, kateri v posameznih državah vzdržuje delo. Je denar, kateri v posameznih državah ustvarja donosno delo. Je denar, kateri poraja premoženje. On poraja potrebe prebivalstva, potrebe, katere krepijo kulturo. In potemtakem lahko rečemo, da je nacionalni denar spodbujevalec in stopnjevalec kulture. In kar je najbrž zelo pomembno, ob nacionalnem denarju je internacionalnim trgovcem izredno oteženo izkoriščati države."¹

Takšen nacionalen denar je bil za Schlesingerja prav takratni avstroogrski denar. Na podlagi leta 1857 sklenjene dunajske novčne pogodbe med Nemško carinsko zvezo in Avstrijo je bil v Avstriji kot uradna denarna enota v uporabi goldinar, katerega vrednost je temeljila na srebru. Iz 500 gramov srebra je bilo tako kovanih 45 goldinarjev avstrijske veljave.² V času sklenitve dunajske novčne pogodbe pa je bil v Avstriji v obtoku predvsem papirnati denar. Revolucionarni dogodki v letih 1848/49 namreč niso pretresli le političnega, socialnega, gospodarskega in družbenega življenja, temveč tudi avstrijske finance. Financiranje velikih izrednih stroškov, predvsem protirevolucionarnih bojov v Italiji in na Ogrskem, država preprosto ni mogla prevladati na pleča davkoplačevalcev. Zato ji ni preostalo nič drugega, kot da je pri avstrijski Nacionalni banki najela velike kredite. Ker centralna banka za izdane nove bankovce ni imela potrebnega kritja v srebru in ker so že od začetka revolucije ljudje pritiskali na banko, da naj jim zamenja bankovce v srebro, banki ni preostalo drugega, kot da je ustavila izplačevanje srebra in za bankovce uvedla prisilni tečaj. Hkrati je tudi država začela izdajati nepokriti državni papirnati denar s prisilnim tečajem. Avstrijski papirnati denar je s tem izgubil svojo neposredno povezavo s svojo zakonsko določeno srebrno podlago. Vrednost papirnatega denarja se je oblikovala na trgu, kjer se je izražala v tako imenovani ažiji. Pri menjavi papirnatega denarja v srebrni denar je bilo potrebno za imensko enako količino srebrnikov plačati še nekaj več papirnatega denarja, torej nekakšen naddavek ali ažijo. Kovinski denar je zato začel hitro izginjati iz obtoka. Po dunajski novčni pogodbi pa bi morala Avstrija odpraviti prisilni tečaj svojega papirnatega denarja. Konec leta 1858 je Avstriji po obsežni reformi sicer uspel ta podvig, vendar je že v naslednjem letu vojna s Piemontom in Francijo ponovno nepričakovano povečala državne stroške, ki so bili večinoma spet pokriti z novimi emisijami papirnatega denarja s prisilnim tečajem.³

¹ Schlesinger, Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes (dalje: SPSHAR), 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6081.

² Več o tem glej zlasti: Theurl, Theresia: Eine gemeinsame Währung für Europa: 12 Lehren aus der Geschichte, Innsbruck, 1992, str. 145-174; Rittmann, Herbert: Deutsche Geldgeschichte 1484-1914, München, 1975, str. 713-738; Schultz, Bruno: Kleine deutsche Geldgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts, 1976, str. 21-25; Sprenger, Bernd: Harmonisierungsbestrebungen im Geldwesen der deutschen Staaten zwischen Wiener Kongreß und Reichsgründung, V: Schremmer, Eckart (Hr.): Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Stuttgart, 1993, str. 130-133; Sprenger, Bernd: Das Geld der Deutschen. Geldgeschichte Deutschlands von den Anfängen bis zur Gegenwart, Paderborn, 1995, str. 165-168; Sprenger, Bernd: Währungswesen und Währungspolitik in Deutschland von 1834 bis 1875, Köln, 1981, str. 50-53, 99-105. Novčna pogodba je mdr. objavljena v: Grasser, Walter: Deutsche Münzgesetze 1871-1971, München, 1971, str. 403-415.

³ Najboljši in najizčrnejši pregled finančne in denarne zgodovine Avstrije v 50. letih 19. stoletja nam nudi: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus. Staatsfinanzen und Politik 1848-1860, 2 knjigi, Göttingen, 1978. Med drugim glej še zlasti: Brandt, Harm-Hinrich: Public Finances of Neo-Absolutism in Austria in the 1850s: Integration and Modernisation, V: Witt, Peter-Christian: Wealth and Taxation in Central Europe. The History and Sociology of Public Finance, Haburg-New York, 1987, str. 81-109; Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik von 1848 bis 1948, V:

Znova je nastopilo obdobje, ko je bil v Avstriji večinoma v obtoku papirnati denar (bankovci centralne banke in državni papirnati denar) in kovinski drobiž, katerega vrednost je bila seveda manjša od imenske. V kriznih obdobjih visoke ažijske pa je celo ta drobiž začel izginjati iz prometa in ga je zato zopet zamenjal papirnati drobiž. Z valutno reformo so od leta 1863 sicer poskušali ponovno vzpostaviti konvertibilnost avstrijskega goldinarja, vendar je leta 1866 vojna s Prusijo in Italijo preprečila uresničitev zastavljenega cilja.⁴

Poraz v vojni je Avstriji spet omajal finance in valuto. Vendar so prav poraz in dokončna združitev Italije in Nemčije Avstriji odvzeli dotedanja vojaška in s tem finančna bremena na teh področjih. Ko je bila leta 1867 z nagodbo med Avstrijo in Ogrsko odpravljena tudi največja notranjepolitična kriza in se je začela gospodarska konjunktura, se je lahko pričelo tudi dolgoročneje saniranje avstroogrskih financ.⁵

Zaradi ugodnega gospodarskega in političnega stanja v državi se je srebrna ažijska vse bolj nižala. Po letu 1873 je sicer gospodarstvo zapadlo v depresijo, vendar je zaradi večanja ponudbe in manjšanja povpraševanja vrednost srebra na svetovnem tržišču dramatično padala. S tem pa se je srebrna ažijska vse bolj nižala in konec leta 1878 je papirnati goldinar dosegel pariteto s srebrnim goldinarjem oziroma s svojo srebrno podlago. Že naslednje leto pa je bil nenadoma papirnati denar vreden več kot njegova srebrna podlaga. Zato se je splačalo uvažati srebro in ga v državnih kovnicah dati prekovati v srebrnike. Da bi to vlada preprečila, je ustavila kovanje srebrnikov za privatne osebe.⁶ "S tem je bila avstrijska papirnata valuta dejansko, čeprav ne pravno, odtrgana od svoje zakonske podlage - srebra. Sedaj se je postopoma razvijala nenavadna igra papirnatih valut."⁷

In prav to prosto papirnato valuto, nevezano na nobeno dragoceno kovino, je Schlesinger hotel na vsak način ohraniti. Papirnati denar naj bi imel po njegovem mnenju to čudovito lastnost, da ima kot denar vrednost le znotraj emisijske države, v tujini pa je sam na sebi povsem brez vrednosti. Zato je papirnati denar idealni primer nacionalnega denarja. Za tujce ima samo zato določeno vrednost, ker ga lahko investirajo v državi, iz katere izvira, ali pa tu kupijo blago in ga izvozijo v svojo domovino. Po njegovem mnenju naj bi zato zunanjetrgovinski sistem v državah z nacionalnim denarjem težil k ravnesju.⁸ Sedanje in tudi nekdanje izkušnje s

Mayer, Hans (Hg.): *Hundert Jahre österreichischer Wirtschaftsentwicklung 1848-1948*, Wien, 1949, str. 130-136.

⁴ O tej reformi in dogodkih v tem času glej zlasti: Liese, Joachim: *Staatskredit und Defizitfinanzierung in der ersten konstitutionellen Periode der Habsburger Monarchie 1860-1867*, Frankfurt, 1993; Liese, Joachim in Schulze, Max-Stephan: *Geldpolitik und Konjunktur in Österreich: Die "Plener'sche Stagnation" 1862 bis 1866*, *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1993, št. 4, str. 510-530; Kamitz, Reinhard: *Die österreichische Geld- und Währungspolitik von 1848 bis 1948*, o.c., str. 136-141.

⁵ Več o tem glej: Rumpel, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, Wien, 1997, str. 380-416, 456-463.

⁶ März, Eduard in Solcher, Karl: *Währung und Banken in Cisleithanien*, V: *Die Habsburgermonarchie I. Die wirtschaftliche Entwicklung*, Wien, 1973, str. 343-345.

⁷ Szczepanowski, Stanislaw: *Bericht des Valutausschusses über die Gesetzentwürfe betreffend die Regelung der Valuta und die Convertirung einiger Kategorien der Staatsschuld*, V: *Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes*, XI. Session, 1892, št. 419, str. 2-3.

⁸ Schlesinger, SPSHAR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6080-6081, 6091-6092. Schlesingerjeve monetarne ideje lahko poleg uporabljenih stenografskih protokolov avstrijskega državnega zbora razberemo tudi iz njegovih brošur: Schlesinger, Joseph: *Gefahr im Verzuge. Gewinn 100 Millionen Kronen auf Kosten des Volkes*, Wien, 1894; Schlesinger, Joseph: *Volksgeld. Befreiung der Völker und Staaten aus den Klauen der Hochfinanz*, Wien, 1896.

fleksibilnimi deviznimi tečaji seveda takšne trditve postavljajo na laž. Vendar je bila zdravorazumsko logična pot Schlesingerjevega razmišljanja zanj preprosto preveč očitna, da bi lahko sprejel kakršnekoli ugovore, ki bi porušili njegov teoretični sistem.

Schlesingerjeve ideje je sprejel tudi določen krog privržencev. Njegova denarna teorija je postala neke vrste uradno stališče mlade stranke krščanskih socialcev v njihovem boju proti valutni reformi. Čeprav je bila krščansko socialna stranka takrat večinoma omejena na Dunaj in to le na določene družbene sloje (zlasti male obrtnike) in čeprav jo je v dunajskem parlamentu zastopalo le nekaj poslancev, je bila s svojo bojevitostjo, glasnostjo in radikalnimi stališči (antiliberalizem, antikapitalizem in antisemitizem) v javnosti še kako dobro zapažena.⁹ Poleg tega pa Schlesingerja niso podpirali le njegovi strankarski kolegi, temveč tudi nekateri drugi poslanci, npr. hrvaška istrska poslanca Matko Leginja in Vjekoslav Spinčić.¹⁰

In kaj je bil sploh smisel avstroogrške valutne reforme, proti kateri so se Schlesinger in njegovi privrženci leta 1892 tako odločno borili? Potem, ko je leta 1879 goldinar izgubil vsako neposredno povezavo s srebrom in ko je srebrna ažijska prenehala biti najbolj pereči problem avstroogrške monatarne ureditve, je prišel do izraza problem tako imenovane zlate ažijske. Zlata ažijska je bila nadplačilo, ki ga je bilo potrebno v papirnatih goldinarjih odšteti za zlati goldinar (ki je bil le trgovski denar) in s tem tudi za vse ostale zlate devize. Najpomembnejše zunanjetrgovinske partnerice Avstro-Ogrske (Nemčija, Anglija, Francija, Italija, Švica)¹¹ so v tem času dejansko že imele zlato valuto.

Še v prvi polovici 19. stoletja je zlato valuto imela le Anglija in nepomembna Portugalska, druge države pa so imele srebrno ali bimetalistično¹². Ker pa je v 50. letih zaradi naraščanja pridobivanja zlata začela njegova vrednost padati, je iz bimetalističnih držav (najpomembnejša je Francija) srebro začelo odtekat in je na njegovo mesto pritekalo (v razmerju s srebrom precenjeno) zlato. Praktično so torej tudi bimetalistične države imele zlato valuto. V šestdesetih letih se je zato vse bolj uveljavljalo prepričanje, da bi bodoči svetovni denarni sistem lahko temeljil le na zlatu. V smislu takratnega liberalnega duha časa, ki je težil za čim večjo mednarodno standardizacijo, se je v tem času razvilo tudi močno gibanje za svetovno valuto. Tem prizadevanjem po svetovnem zlatem denarju sta šla na roke (do prve svetovne vojne) nezaustavljiva globalizacija in evropeizacija sveta ter dominantni položaj angleške mednarodne trgovine, kreditnega sistema in zlatega funta. Vendar zlato ni prevzelo vloge svetovnega denarja na podlagi mednarodnega sporazuma, temveč povsem slučajno in spontano. Povod je bil začetek padanja cen srebra na svetovnem tržišču. Ko se je nato združena Nemčija leta 1871 odločila, da njen novi skupni denar ne bo več temeljil na srebru, temveč na zlatu, se je začela neizogibna demonetarizacija srebra. Vrednost srebra je vse bolj padala in vedno več držav je najprej omejilo in nato ustavilo kovanje srebrnikov ali pa so neposredno prevzele relativno stabilno (tako so vsaj verjele) zlato valuto. Čim več držav je nato prevzelo zlati standard, tem bolj se je udejanjal svetovni zlati denarni sistem. Čeprav so

⁹ Več o krščanskih socialcih v tem času glej zlasti: Boyer, John W.: *Political radicalism in late imperial Vienna. Origins of the Christian Social movement 1848-1897*, Chicago-London, 1995. O idejni podlagi krščansko socialnega gibanja: Knoll, Reinhold: *Zur Tradition der Christlichsozialen Partei. Ihre Früh- und Entwicklungsgeschichte bis zu den Reichsratswahlen 1907*, Wien-Köln-Graz, 1973.

¹⁰ Tako ju najdemo tudi med 20 poslanci, ki so podpisali Schlesingerjev zakonski predlog. Antrag des Abgeordneten Schlesinger und Genossen, Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes, XI. Session, 1892, št. 431.

¹¹ Tessner, Magnus: *Der Außenhandel Österreich-Ungarns von 1867 bis 1913*, Köln, 1989, str. 93-94.

¹² Bimetalizem je denarni sistem, pri katerem sta tako zlato kot srebro zakonski plačilni sredstvi, vrednostno razmerje obeh kovin je zakonsko določeno in je omogočeno prosto kovanje in pretapljanje kovancev obeh vrst.

te države še naprej ohranile svoje denarne enote, pa so bile glede na skupno denarno zlato podlago in s tem glede na fiksne menjalne tečaje del denarnega sistema s svetovnim zlatim denarjem.¹³

Ker je v 80. letih 19. stoletja večina pomembnih držav (razen Rusije in Amerike) že sprejela zlati standard, je bilo za zunanjetrgovinsko in plačilno bilanco Avstro-Ogrske zelo pomembno, kako se je v razmerju do zlatih deviz gibal tečaj avstroogrškega papirnatega denarja. Vrednost papirnatega goldinarja je v primerjavi z zlatimi devizami stalno nihala. Vendar je dolgoročno zlata azija predvsem naraščala. Padanje vrednosti avstroogrškega denarja na mednarodnem valutnem trgu je bila ugodna za domače izvoznike in za odplačevanje dolgov tujini. Vendar je po letu 1888 zlata azija začela hitro padati. Ker je s tem začela vrednost goldinarja naraščati, so izvozniki pri prodaji na tujih trgih za iztržene zlate devize dobili vedno manj domačega denarja, hkrati pa je vrednost dolgov v tujini začela naraščati. Azija je bila problematična tudi zaradi svojega nenehnega nihanja. Sicer bi lahko takratne fluktuacije papirnatega goldinarja označili za mile (predvsem glede na sedanje kriterije),¹⁴ vendar so bile za takratne razmere in predvsem predstave še kako problematične. V primerjavi z minimalnim nihanjem vrednosti zlatih valut v okviru zlatih točk je bilo fluktuiranje goldinarja precejšnje. Zato je bil glavni namen valutne reforme stabilizacija vrednosti goldinarja in s tem prenehanje naraščanja njegove vrednosti.

Ta cilj pa je bilo v takratnih razmerah in po takratnih predstavah najlažje doseči s tem, da so vrednost avstroogrškega denarja postavili na isti temelj z najpomembnejšimi svetovnimi valutami - na zlato podlago. Motiv vladnega zakonskega predloga o valutni reformi se je tako glasil: "Zaradi pritiska okoliščin bo nujno, da bomo zapustili večstoletno osnovo našega kovnega in valutnega sistema [srebro] in da bomo naši monetarni ureditvi dali domala v vseh kulturnih državah privzeto podlago v zlati valuti, da bi mednarodni trgovski in kreditni promet monarhije postavili na nivo s pomembnimi deželami naše inozemske trgovine."¹⁵ Za valutno reformo na podlagi uvedbe zlate valute se je zavzemal širok spekter interesnih skupin, med katerimi so bili najpomembnejši prav izvozniki.¹⁶

"Valutna uravnava je zadela ob resnično resno in silovito nasprotovanje le pri takrat še majhni, toda agilni krščansko socialni stranki."¹⁷ Teoretično so se krščanski

¹³ Več o tem glej med drugim: Gallarotti, Giulio M.: *The scramble for gold: monetary regime transformation in the 1870s*, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): *Monetary Regimes in Transition*, Cambridge, 1994, str. 15-17, 31-67; Fischer, Wolfram: *Die Ordnung der Weltwirtschaft vor dem Ersten Weltkrieg. Die Funktion von europäischem Recht, zwischenstaatlichen Verträgen und Goldstandard beim Ausbau des internationalen Wirtschaftsverkehrs*, Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften, 1975, št. 4, str. 289-304; Nort, Michael: *Das Geld und seine Geschichte: vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, München, 1994, str. 143-151; Einaudi, Luca L.: *From the franc to the 'Europe': the attempted transformation of the Latin monetary Union into a European Monetary Union, 1865-1873*, *Economic History Review*, št. 2, 2000, str. 284-308.

¹⁴ Yeager, Leland B.: *Fluctuating Exchange Rates in the Nineteen Century: The Experience of Austria and Russia*, V: Mundell, Robert A. in Swoboda, Alexander K. (Hg.): *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago, 1969, str. 74.

¹⁵ Motive [Motivi vladnega zakonskega predloga o valutni reformi], V: *Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes*, XI. Session, 1892, št. 436, str. 2.

¹⁶ Spitzmüller, Alexander: *Die österreichisch-ungarische Währungsreform*, Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1902, str. 341-351; Mises, Ludwig: *Die wirtschaftliche Motive der österreichischen Valutaregulierung*, Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1907, str. 561-575, 579-580.

¹⁷ Mises, Ludwig: *Die wirtschaftliche Motive der österreichischen Valutaregulierung*, o.c., str. 575.

socialci opirali na Schlesingerjeve denarne nazore, on pa je bil odločno proti zlati valuti, ki zanj ni bila nič drugega kot svetovni denar. "Vsekakor je zlati denar olajšanje za svetovno trgovino. Če povsod obstaja zlati denar, se mednarodni trgovci, ki so povezani s celim svetom, zlahka znajdejo v svojih denarnih poslih. Toda te prednosti nimajo velike teže v primerjavi z velikimi pomanjkljivostimi, ki so povezane z občim zlatim denarjem. Svetovni denar ne pozna domovine. Ko pride kot denar v druge države, se pusti prekovati: iz kovanca ene države je postal kovanec druge države. Izvoz in uvoz se nič več ne izravnavata [...] S svetovnim denarjem se torej lahko države uničijo."¹⁸ Če se papirnatega denarja zaradi njegove notranje nevrednosti ne splača za vedno odnesti s seboj v tujino, se naj bi obratno zlati denar prav zaradi njegove notranje vrednosti splačalo odnesti. Ko bi se tako v razmerah zlate valute pojavil trgovski deficit, bi zlato začelo odtekati v tujino in se ne bi nikoli več vrnilo v domovino.

Schlesinger je s tem povsem zanikal osnovno pravilo zlatega avtomatizma, s katerim mednarodni menjalni tačaji ohranjajo stabilnost v okviru t. i. zlatih točk. Pri trgovskem deficitu bo ob padcu denarnega tečaja čez stroške pošiljanja zlata zlato začelo odtekati iz te države v države z višjim tečajem. Z odtokom zlata se bo zmanjšala količina denarja v obtoku, povečala so bo obrestna mera in cene bodo začele padati. V državah s pritokom zlata se bo količina denarja povečala, obrestna mera bo padla in cene bodo začele naraščati. V tem trenutku bo zlato začelo odtekati nazaj v državo z višjimi obrestmi in nižjimi cenami. Trgovska bilanca se bo naposled izravnala in menjalni tečaji se bodo stabilizirali.¹⁹

V praksi pa je ta zlati avtomatizem le pogojno funkcioniral. Centralne banke se pravil zlatega avtomatizma namreč niso držale kot pijanec plota, temveč so poskušale z različnimi sredstvi (zbiranje zlatih deviznih rezerv, intervencije na odprtem tržišču, prilagajanje diskontne obrestne mere) zadrževati odtok zlata v tujino. Poleg tega pa plačilni promet v glavnem ni potekal v obliki zlata, temveč je bilo zlato (in zlate devize) le osnova hitro se razvijajočega negotovinskega poslovanja. Zlato je bilo pomembno le še kot hranilec vrednosti, s tem pa kot temelj psihološkega zaupanja v trdnost denarnega sistema. Zato brez močno razširjenega in prepletenega mednarodnega kreditnega in finančnega sistema s svetovnim centrom v Londonu mednarodni zlati standard pred prvo svetovno vojno preprosto ne bi mogel funkcionirati.²⁰

Po Schlesingerjevem mnenju naj bi nameravana valutna reforma poleg zunanje trgovinskih slabosti imela še to slabo lastnost, da bodo zaradi nje narastli državni dolgovi. Zakonski predlog je namreč predvideval tudi najem obsežnega posojila, s kate-

¹⁸ Schlesinger, SPSHAR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6083.

¹⁹ Delovanje denarnega sistema z zlato valuto najdemo opisanega tudi v vsakem modernem ekonomskem učbeniku o denarju. Primerjaj: Ribnikar, Ivan: Denarni sistem in denarna teorija, I. del: Denarni sistem, Ljubljana, 1995, str. 43-51; Glogovšek, Jože: Denar, denarni sistem z osnovami denarne teorije, Maribor, 1996, str. 29-33.

²⁰ Več o tem glej: Bloomfield, Arthur I.: Monetary Policy under the International Gold Standard: 1880-1914, 1959; Foreman-Peck, J. in Michie, R.: The Performance of the Nineteenth Century International Gold Standard, V: Fischer, Wolfram in McInnis, R. Marvin in Schneider, Jürgen (ed.): The Emergence of a World Economy 1500-1914, Part II: 1850-1914, Wiesbaden, 1986, str. 383-411; Hardach, Gerd in Hartig, Sandra: Der Goldstandard als Argument in der internationalen Währungsdiskussion, Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte, 1998, št. 1, str. 127-131; Cecco, Marcello: The Choice of a Monetary Standard. National Dilemmas and National and Supranational Solutions 1890-1914, V: Fischer, Wolfram in McInnis, R. Marvin in Schneider, Jürgen (ed.): The Emergence of a World Economy 1500-1914, Part II: 1850-1914, o.c., str. 371-382; Schwarzer, Oskar: Goldwährungssysteme und internationaler Zahlungsverkehr zwischen 1870 und 1914. V: Schremmer, Eckart (Hg.): Geld und Währung von 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Stuttgart, 1993, str. 191-227.

rim naj bi država nakupila del potrebnega zlata. Nasprotniki reforme so ob tem trdili, da je projekt nabave potrebne količine zlata tako in tako obsojen na propad, narasli bodo le državni dolgovi in zato tudi davki. Vodja krščanskih socialcev in njihov najbolj odmeven govornik, "veliki dunajski ljudski tribun"²¹ Karl Lueger, je ob tem scenariju pripomnil: "Tisti, ki nekaj ima, ne bo plačal stroškov zlate valute, ne, temveč bo zaradi vpeljave zlate valute trepela uboga para: delavec, kmet, obrtnik; [...] ti bodo plačali tudi stroške in ti stroški se bodo iztekali v žepe milijonarjev in [...] milijaderjev."²² Stara resnica je, da človek nerad plačuje davke. Naj so davki realno visoki ali nizki, za davkoplačevalca so vedno previsoki. Poudarjanje neupravičeno visokih davkov je bilo zato vedno prepričljivo agitacijsko sredstvo. Posebno še, če se v istem sklopu v nasprotju z revnimi davkoplačevalci postavi bogataše, ki glede na svoja velika premoženja ne plačujejo skoraj nič davkov.

Ne le, da bogataši ne bodo pokrili stroškov valutne reforme, temveč naj bi po prepričanju privrženec nacionalnega denarja z njo še veliko zaslužili. "Špekulantje na borzi in židje najbolj želé nov denar ali uravnavo valute. Ti ljudje že vedó, kaj je njim prav."²³ Eden glavnih argumentov proti vpeljavi zlate valute je bil prav strah, da bodo od nje imeli korist le veliki kapitalisti. Ta strah ni bil razširjen le med privrženci papirnatega denarja, temveč tudi med pisano množico ostalih nasprotnikov in tudi privrženec zlate valute. Celo vlada se je zavedala, da bi ob enkratnem večjem nakupu zlata njegova cena začela naraščati, kar bi borzni prekupčevalci seveda s pridom izkoristili. Po drugi strani pa bi zlato, ki bi prišlo v promet, hitro odtavalo v tujino. Prav zato je zakonski predlog predvideval, da bo država konverzacije dela državnih dolgov (s katero bi prihranili dotedanje obresti), najem potrebnega novega posojila in končno nabavo zlata zaupala bančnemu konzorciju²⁴ in da bo menjava denarja potekala postopoma. "Obvezna uvedba računanja v kronah, dejanski sprejem plačevanja v kovinski gotovini in s tem vzpostavitev popolnega obojestranskega ravnovesja papirja, srebra in zlata pri vseh plačilih, je pridržano kasnejšemu trenutku in bodoči zakonodaji"²⁵, ko bodo realne razmere vse to dopuščale.

Sicer je res, da so finančni krogi tudi zato podpirali valutno reformo, ker so od poteka reforme pričakovali finančne koristi,²⁶ toda moč teh finančnih krogov ni bila nikoli tako velika, kot so menili njihovim nasprotniki. Ti so verjeli, da finančniki zato podpirajo zlati standard, ker želijo svetovni denarni promet omejiti na zelo redko kovino - zlato, ki jo je zato lažje nadzirati. Zlata in srebra skupaj tako veliki kapitalisti ne morejo obvladovati, "pri izključno zlati valuti špekulant že mnogo opravi s 400-500 milijoni."²⁷ "Zahteva po uvedbi zlata [...] je želja tako imenovane zlate internacionale, želja tistih, kateri so večji del ljudstev spravili v svojo odvisnost. Njihova želja je, da bi bila odvisnost ljudstev od njihove moči še večja."²⁸ "In ti špekulanti, ta *haute finance*, v katerih rokah se nahajajo tako velikanske vsote denarja, katerega si je z delom pridobila in pristradala ljudska množica."²⁹ Ti izkoriščevalci, "kateri so vpeljali organizacijo, s katero je možno ljudstvo izkoriščati tako hitro in izdatno kot je mogoče. Oni poznajo

²¹ Šuklje, Fran: Iz mojih spominov, I. del, Ljubljana, 1988, str. 244.

²² Lueger, SPSHAR, 133. Sitzung, XI. Session, 23. maj 1892, str. 6129.

²³ Nov denar, Slovenec, št. 52, 4. marec 1892.

²⁴ Vse to je bilo kasneje izpeljano brez večjih težav. Glej: März, Eduard: Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Josephs I., Wien-Frankfurt-Zürich, 1968, str. 260, 262-268.

²⁵ Szczezanowski, Stanislaw: Bericht des Valutaausschusses über die Gesetzentwürfe, o.c., str. 19.

²⁶ Mises, Ludwig: Die wirtschaftliche Motive der österreichischen Valutaregulierung, o.c., str. 573-574.

²⁷ Preosnova valute in kapitalisti, Slovenec, št. 277, 2. december 1890.

²⁸ Schlesinger, SPSHAR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6081.

²⁹ Schlesinger, SPSHAR, 152. Sitzung, XI. Session, 11. julij 1892, str. 7009.

borze, te igralnice [...]. Danes je država povsem nemočna nasproti temu zločinskemu, v igralništvu izvežbanemu izkoriščanju ljudstva".³⁰ Država bo od teh bogatih špekulantov najprej drago kupovala zlato, ti pa ga bodo kasneje z velikim dobičkom spet dobili. "In tako pojde dalje, kakor s Sisifovim kamnom."³¹

Paranoja pred visokimi financami je šla celo tako daleč, da je Schlesinger zatrdil, "da se zlato nahaja le v rokah določene sorte ljudi, ki večinoma pripadajo zanimivemu judovstvu".³² Ker naj bi imeli špekulanti tako veliko moč in vpliv, naj bi v skladu s svojimi prepričanji uskladili tudi duh sveta. "Umazan, egoistični kramarski duh se je dvignil do svetovnega duha, in kralji so tisti, katerih talent in genij najbolj odlično in uspešno zaleže pri izkoriščanju ljudstev [...] in so prišli do posesti stotin milijonov gol-dinarjev."³³

Večina ljudi takrat sploh ni razumela borznega delovanja. Zato so ga povsem površno obsojali kot nekaj slabega in nemoralnega. In ker tega špekulativnega sveta niso razumeli, so njegov vpliv precenjevali. Prav tako kot so nekateri še pred nekaj leti za azijsko krizo krivili le denarne špekulante. S to paradoksalno razliko seveda, da naj bi bili fluktuirajoči devizni tečaji idealno okolje za današnje denarne špekulacije, fiksni devizni tečaji pa za denarne špekulacije pred sto leti.

Za Schlesingerja niso bile sporne le borzne špekulacije, temveč tudi ustroj zlatega standarda kot takšnega. Še več, zlati standard je bil zanj celo proticivilizacijski. To prepričanje je izhajalo iz takratnega upadanja svetovne produkcije zlata. Takratna raven cen naj bi se nižala prav zaradi manjše ponudbe zlata od potreb razvijajočega se gospodarstva. Deflacija v letih 1873-1896 pa je bila kriva za takratno "veliko depresijo".³⁴ To prepričanje o prekratki "zlati odeji" je bilo glavni argument bimetalistov v boju proti zlatemu monometalizmu. Zato so hoteli s pomočjo srebra povečati skupno denarno maso in tako odpraviti deflacijo oziroma sprožiti inflacijo.³⁵

Po Schlesingerjevemu mnenju pa je stopnja civilizacije v državi odvisna tudi od količine denarja v obtoku. S civilizacijskim napredkom narašča tudi potreba po denarju. Toda zlata naj bi bilo premalo za vse potrebe civiliziranega sveta. "Če imamo samo le zlati denar, potem se morajo ljudstva in države med seboj celo nahajati v pravem boju in revoltu. Kajti vsaka država se bo potrudila, da bo zase zavojevala po možnosti veliko zlata [...]. Neizogibna posledica tega je sorazmerno neenaka porazdelitev količine denarja. Brezpogojno nujno je, da bo očitno morala začeti propadati kultura v tistih dr-

³⁰ Schlesinger, SPSHAR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6091.

³¹ Vrejenje valute. Govor g. poslanca V. Pfeiferja v državnemu zboru dne 18. julija 1892, Slovenec, št. 165, 22. julij 1892.

³² Schlesinger, SPSHAR, 152. Sitzung, XI. Session, 11. julij 1892, str. 7009.

³³ Ibidem, str. 7008.

³⁴ Več o vzrokih za depresijo in njenih gospodarskih in družbenih posledicah glej: Saul, S. B.: The Myth of the Great Depression, 1873-1896, London-Melbourne-Toronto-New York, 1969; Rosenberg, Hans: Grosse Depression und Bismarckzeit. Wirtschaftsablauf, Gesellschaft und Politik in Mitteleuropa, Berlin, 1967.

³⁵ Namen te razprave ni v predstavitvi obsežne bimetalistične problematike, kajti za to je preprosto premalo prostora. Poleg tega pa bimetalisti zlatemu monometalizmu niso nasprotovali zaradi njegove vloge svetovnega denarja, saj bi bimetalistični monetarni sistem v takratnih razmerah lahko zaživel le, če bi pomembnejše države med seboj sklenile bimetalistično zvezo, ki bi določila in ohranjala menjalno razmerje med zlatom in srebrom. V tem primeru bi bil bimetalistični sistem prav tako svetoven kot zlati, vendar bi hkrati zahteval še mednarodno organizacijo. Podobnost med privrženci bimetalizma in papiratega monetarnega sistema je v prizadevanju po prenehanju deflacije in ne v boju proti zlatemu standardu kot svetovnemu sistemu. Od množice literature o tej problematiki glej npr.: Chown, John: A History of Money, From AD 800, London-New York, 1995, str. 74-106.

žavah, v katerih bo manj zlata [...]. Iz tesne omejitve količine denarja je razvidno, da je zlato na sebi kot podlaga denarja od vsega začetka nemoralni element [...]. Iz tega razloga ni mogoče priporočiti, da se zlato nasploh naredi za podlago svetovnega denarja"³⁶.

Zanimivo je, da je bila ta prerokba v obratnem sorazmerju s pričakovanji privržencev zlate valute. Ti so menili, da bo s civilizacijskim in ekonomskim razvojem neprimeren denar zamenjan z bolj primernim, da bo torej vrednejše in s tem sorazmerno lažje zlato zamenjalo nepraktično srebro. S tem naj bi se transakcijski stroški (predvsem mednarodne trgovine) občutno zmanjšali. Zgodovinski denarni razvoj tako vodi od bakra preko srebra do zlata. Pri tem niso pričakovali, da bi bili v mednarodni trgovini v obtoku le zlatniki, temveč so se hkrati zanašali na razvoj negotovinskega bančnega poslovanja. Zlato je zato postalo simbol bogastva in moči razvitih narodov. Pridružiti se klubu držav z zlato valuto pa je postalo znamenje prestiža, znamenje, da so tudi oni del razvitega sveta.³⁷

V svetovnem merilu pa deflacija in naraščanje denarne vrednosti ni potekala le v državah z zlato valuto. Kot smo videli, je bilo v Avstro-Ogrski prav naraščanje vrednosti papirnatega goldinarja glavni razlog za začetek valutne reforme. In kako bi se s problemom papirnate deflacije³⁸ spopadli Schlesinger in njegovi privrženci? Recept je bil povsem preprost in hkrati v skladu z inflacionističnimi recepti v državah s papirnat valuto³⁹ - povečanje količine papirnatega denarja v obtoku. "Mi se bojimo, da vrednost našega nacionalnega goldinarja preveč narašča. No, pa razmnožimo naš nacionalni denar, ki nas ne stane nobenih obresti in enkrat dosežemo padanje vrednosti denarja na zaželeno višino, po drugi strani pa pocenimo denarna sredstva."⁴⁰

Privrženci nacionalnega denarja, tega "papirnatega goldinarja očetov", so tako zahtevali zmerno povečanje papirnatega in tudi srebrnega denarja v obtoku. Krščansko socialna stranka je s to zahtevo hotela iti na roko malim obrtnikom, katerih interese je zastopala v državnem zboru. Ker mali obrtniki večinoma niso bili izvozniki, jih stabilizacija valute ni zanimala. Trpeli so pa zaradi pomanjkanja kapitala in ugodnih kreditov. "Oboje so si morali prijatelji "malega človeka" razlagati s pomanjkanjem obratnih sredstev in so najbolj sigurno pomoč videli v povečanju denarne zaloge naroda".⁴¹

³⁶ Schlesinger, SPSHAR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6082.

³⁷ Gallarotti, Giulio M.: The scramble for gold: monetary regime transformation in the 1870s, o.c., str. 18-31. O avstrijskih in slovenskih pogledih glej: Pančur, Andrej: Uvedba valute na zlato podlagi leta 1892 v Avstro-Ogrski, *Anthropos*, 1999, št. 4-6, str. 336-339.

³⁸ O gibanju cen v Avstro-Ogrski primerjaj: Otruba, Gustav: Die Einführung des Goldstandards in Österreich-Ungarn und seine Auswirkungen auf die Preis- und Lohnentwicklung, V: Kellenbenz, Herman (Hg.): *Weltwirtschaftliche und währungspolitische Probleme seit dem Ausgang des Mittelalters*, Stuttgart-New York, 1981, str. 127-131.

³⁹ V primerljivi situaciji so se v 70. letih 19. stoletja nahajale Združene države Amerike, kjer je v razmerah papirnatega denarja in v okviru priprav za uvedbo zlate valute potekala močna deflacija. Proti takšnemu razvoju dogodkov je nastopila močna opozicija, ki se je med drugim izražala tudi v inflacionistično (papirnatega in srebrnega denarja) naravnani "greenback" stranki. Med drugim primerjaj: Timberlake, Richard H.: Ideological Factors in Specie Resumption and Treasury Policy, *The Journal of Economic History*, 1964, str. 29-52; Nocken, Ulrich: Die Große Deflation: Goldstandard, Geldmenge und Preise in den USA und Deutschland 1870 bis 1896, V: Schremmer, Eckart (Hr.): *Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart, 1993, str. 168-169; Calomiris, Charles W.: Greenback resumption and the silver risk: the economics and the politics of monetary regime change in the United States, 1862-1900, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): *Monetary Regimes in Transition*, Cambridge, 1994, str. 88-97.

⁴⁰ Schlesinger, SPSHAR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6086.

⁴¹ Mises, Ludwig: Die wirtschaftliche Motive der österreichischen Valutaregulierung, o.c., str. 577.

V javnosti pa privrženci papirnate valute niso zagovarjali le interesov svojih volivcev, temveč so menili, da bo večja količina denarja v obtoku ugodno vplivala na celotno narodno gospodarstvo. Ali kot je ta problem prikazal hrvaški istrski poslanec Luginja: "Proizvodnja je narasla, prebivalstvo se je povečalo, menjava blaga je hitrejša. Torej moramo upoštevati ta okrepljeni promet. V cirkulacijo moramo spraviti več denarja, kot ga imamo."⁴²

Glavna zahteva vseh, ki so zahtevali povečanje papirnatega ali srebrnega denarja v obtoku, pa je bila, da mora denarna emisija ustrezati dejanskim potrebam gospodarstva po novem denarju. Princ Alois Liechtenstein je tako priporočal "pametno, zmerno, potrebam produkcije ustrežljivo, toda ne predaleč hitečo inflacijo"⁴³. O koristnosti denarne emisije in njeni škodljivosti se je takole slikovito izrazil tudi Karl Lueger: "Papirnati denar je mogoče primerjati s krepko hrano" - s cmoki. "Cmoki so odlična hrana, cmoki naredijo človeka krepkega in odpornega. On potem nekaj prenese, kljub vremenu, vetru in vsemu mogočemu lahko dela na deželi. On je cel mož. Kljub temu bo nekomu, ki je preveč cmokov, postalo slabo [...] in prav tako gre s papirnatim denarjem. Papirnat denar, vzet v pravih dozah, človeka krepi, ob preobilici zaužitega srebra postane človeku slabo."⁴⁴

Ob zahtevi po pravilnem doziranju denarnih emisij pa se je seveda takoj zastavil problem, ki ga je finančni minister Emil Steinbach takole pojasnil: "Res je, da prve doze - z ozirom na različne želodce seveda nihče ne ve, kako velike naj bodo [...] - praviloma nimajo tako fatalnih učinkov kot kasnejše. Toda kot se pri zelo hranljivi jedi, če komu zelo tekne, pogosto tudi zgodi, da je preveč poje, tako gre vedno tudi [...] s to hrano."⁴⁵ Nasprotniki papirnate valute so njihovim zagovornikom očitali, da je nemogoče izbrati zanesljive kriterije, po katerih naj bi se uravnavala količina denarja v obtoku. Tudi sami zagovorniki papirnate valute niso ponudili za takratne razmere nobenega realnega in zanesljivega centralno bančnega sistema za rešitev tega problema.⁴⁶ Takratna centralno bančna teorija v resnici ni imela velikih izkušenj z načrtnim upravljanjem količine denarja v obtoku. Podobno kot ostale centralne banke so tudi avstroogrsko omejevali strogi predpisi o točno določenih kontingentih s srebrom nepokritih bankovcev, ki niso dopuščali velikega manevrskega prostora.⁴⁷

Sicer pa privrženci papirnate valute sploh niso pričakovali, da bi denarno politiko vodila neodvisna centralna banka. "Privrženci organicističnih pojmovanj so se postavili [...] proti mednarodnemu zlatemu standardu in so poudarjali suvereno pravico vlad, da manipulirajo z valuto."⁴⁸ Za razliko od večine privržencev zlate valute, ki so denarno politiko zaupali le od države povsem neodvisnim in zato privatnim centralnim bankam, so privrženci papirnate valute pričakovali, da bo denarno politiko vodila prav država sama. V svojih monetarnih načrtih zato niso govorili o povečanju količine bankovcev v obtoku, temveč o povečanju količine državnega papirnatega denarja. In to preprosto zato, ker je "papirnati goldinar izraz državne oblasti in moči. Ko je na papirnatem traku natisnjena slika cesarja in je na papirnatem traku natisnjeno: ta je sedaj posej 1 fl. ali 5

⁴² Luginja, SPSHAR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6076.

⁴³ Liechtenstein, SPSHAR, 156. Sitzung, XI. Session, 15. julij 1892, str. 7231.

⁴⁴ Lueger, SPSHAR, 154. Sitzung, XI. Session, 13. julij 1892, str. 7127.

⁴⁵ Steibach, SPSHAR, 155. Sitzung, XI. Session, 14. julij 1892, str. 7159.

⁴⁶ Mises, Ludwig: Die wirtschaftliche Motive der österreichischen Valutaregulierung, o.c., str. 577-579.

⁴⁷ Do leta 1888 je ta kontingent znašal le 200 goldinarjev in ga ni bilo mogoče preseči. Po tem letu pa je bila emisija bankovcev, ki je presegala ta kontingent, obdavčena s 5% davkom. Glej: Pressburger, S.: Oesterreichische Notenbank 1816-1966. Geschichte des oesterreichischen Noteninstituts, Wien, 1966, str. 199-203.

⁴⁸ Pribram, Karl: Geschichte des ökonomischen Denkens, 1. del, Frankfurt am Main, 1998, str. 625.

fl. ali 50 fl., tako to pomeni: Jaz država Avstrija hočem - in imam tudi moč, da to hočem - da ta brezvredni material, ta na sebi brezvredni znak, zaradi mojega tiska, zaradi moje oznake postane merilo vrednosti in ga kot takšnega sprejmete!"⁴⁹ Glavno zagotovilo za stabilnost državnega papirnatega denarja pa je preprosto le gospodarsko urejena in pravilno vodena država. "Največja vrednost je v tem, da so državne finance urejene. Ali imajo le zlato, srebro ali karkoli že, to je popolnoma vseeno. Zlata nimamo, če so državne finance slabe, srebro izgine, če so finance slabe. Če so nasprotno državne finance dobre, če so dobro upravljane, tedaj je papir prav tako dober kot zlato in srebro."⁵⁰

Hkrati pa se je seveda takoj pojavilo vprašanje, kaj naj država ob povečani emisiji stori s tem nepričakovanim darilom? Vsi zagovorniki takšne monetarne politike so se seveda strinjali, da mora biti denar brezpogojno uporabljen za narodov blagor. Luginja je tako npr. priporočal naložbe v infrastrukturo.⁵¹ Schlesinger pa bi novo *enkratno* emisijo denarja kot "ljudski denar" uporabil za odplačilo dela državnih dolgov, s čimer bi postavil temelj za dolgoročno (več desetletno) odplačilo vseh državnih dolgov.⁵²

Zagovorniki zlate valute pa so bili nasprotno grozno nezaupljivi do države. "Popularno vero v 'notranjo vrednost' zlatnikov so opisovali kot večni boj med posameznikom in državo, ker so posest zlata smatrali kot zaščito pred zlorabo gospodarske moči vlade."⁵³ Zaradi svoje nezaupljivosti v "dobronamernost" države so jih zato zagovorniki papirnat valute kratko in malo razglasili za nepatriote. "Zlato ne bo nikoli postalo patriotsko." Če kdo verjame, "da bodo tisti, ki imajo zlato, postali patriotski, se moti, kajti zlato je mogočnejše kot človeška volja."⁵⁴ Povsem nezdržljiv s patriotizmom pa naj bi bil kozmopolitizem mednarodnih denarnih trgovcev.⁵⁵

Vsi naštet argumenti so zgoraj opisane nasprotne zlatega standarda utrjevali v prepričanju, da naj Avstro-Ogrska za vsako ceno ohrani nacionalni papirnat denar. "Sedaj smo na otoku papirnat valute. Ostanimo na istem. Pri tem ni nobene nevarnosti. In sicer zato ne, ker nam papirja ne bodo vzeli."⁵⁶ V svojem boju za nacionalni denar so bili med razpravo v državnem zboru sicer zelo glasni, vendar so bili hkrati tudi brez večjega vpliva. Večino, ki je zagovarjala uvedbo zlate valute, s svojimi ekonomskimi argumenti nikakor niso mogli prepričati. Valutni reformi je veliko večja nevarnost grozila od političnih medstrankarskih razprtij.⁵⁷ Celotekateri prej povsem prepričani bimetalisti so zaradi realnih razmer podprli valutno reformo. S teoretičnega stališča valutna reforma tako ni bila nikoli resno ogrožena.

Vendar to še ne pomeni, da so bili zagovorniki nacionalnega denarja brez vpliva. Krščanski socialci so v času kratkotrajne parlamentarne procedure organizirali kar nekaj

⁴⁹ Lueger, SPSHAR, 133. Sitzung, XI. Session, 23. maj 1892, str. 6121.

⁵⁰ Lueger, SPSHAR, 154. Sitzung, XI. Session, 13. julij 1892, str. 7129-7130.

⁵¹ Luginja, SPSHAR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6076-6077.

⁵² Schlesinger, SPSHAR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6087-6093.

⁵³ Pribram, Karl: Geschichte des ökonomischen Denkens, I. del, o.c., str. 625.

⁵⁴ Lueger, SPSHAR, 133. Sitzung, XI. Session, 23. maj 1892, str. 6129.

⁵⁵ Schlesinger, SPSHAR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. maj 1892, str. 6080-6081. Pri tem je prav zanimiva sedanja primerjava z angleškimi konservativci kot borci za ohranitev monetarne samostojnosti, ki poteka pod geslom "Keep the Pound". Tudi tu je ob ekonomskih argumentih močno prisotno poudarjanje angleškega patriotizma nasproti nadnacionalni Evropski uniji in napredujoči integraciji. Razlika pa je v tem, da se ti evroskeptiki zavzemajo za omejitev državne moči, zlasti seveda evropske "superdržave". Launch Statement of the Conservative 'Keep the Pound' Campaign, 15. februar 2000, www.keepthepound.org.uk/articles/articles.cfm?ARTID=110

⁵⁶ Lueger, SPSHAR, 154. Sitzung, XI. Session, 13. julij 1892, str. 7123.

⁵⁷ Pančur, Andrej: Vpliv političnih in nacionalnih bojev na gospodarske reforme (Primer avstroogrške valutne reforme leta 1892 in vloga Slovencev), Prispevki za novejšo zgodovino, št. 2, 1999, str. 39-50.

množičnih zborovanj. Njihove besede so odmevale tudi na Slovenskem. Ker so bile slovenske stranke takrat v vladni koaliciji, valutni reformi sicer niso mogle odkrito nasprotovati in tako te teme tudi niso mogle spremeniti v agitacijsko sredstvo. Vseeno pa dvomi v smiselno in sprejemljivo valutne reforme niso bili redki. Člani množične Družbe svetega Mohorja so v koledarju te družbe lahko prebrali te besede: "Taki, ki so v denarnih zadevah poučeni, pravijo, da se pri nas zlato veljava ne bo obnesla [...]. Ko bi Avstrija v resnici hotela uvesti zlato veljavo, morala bi vsaj za 500 milijonov zlata kupiti. To se bo pa težko dobilo, ker tudi druge države zlato na kup spravljajo in skrivajo [...]." Zaradi posojila "bi se državni troški zopet pomnožili, davki bi se morali povišati, zlato bi pa vendar ne ostalo v deželi, kajti tujci, ki bi pri nas kaj prodajali, ne bi hoteli papirja vzeti za blago, ampak le zlato, papirnati denar bi pa nam ostal. Tako se bo tudi zgodilo. Vsi taki, ki o tem kaj razumejo in so toliko pošteni, da odkrito povejo, kaj mislijo, govorijo enako, da je ta "uravnava valute ali denarne veljave" le na korist bogatim Judom."⁵⁸ Nič čudnega torej, če je se marsikdo potem strinjal s temile Luegerjevimi besedami: "Vpeljava zlate valute v Avstriji je zločin in brezvestnost."⁵⁹

Kako pa je o avstroogrski odpovedi nacionalnemu in uvedbi svetovnega denarja naposled presodila zgodovina? Ali se je Avstro-Ogrski obrestovala pot v monetarno globalizacijo? Definitivnega odgovora na to vprašanje ni mogoče podati. V vsakem primeru bi vztrajanje v monetarni izolaciji prineslo prenekatero težavo.⁶⁰ V zadnji instanci pa so se strahovi nasprotnikov zlate valute izkazali za povsem prazne. Fran Šuklje je lahko z upravičenim ponosom zapisal: "Čas, ki je naposled najpravičnejši in najzanesljivejši sodnik, je pritrdil nam, ki smo zagovarjali"⁶¹ valutno reformo. Schlesingerjeva "fiksna" ideja o ljudskem nacionalnem denarju je bila sicer v času sprejemanja valutne reforme odlično propagandno sredstvo krščanskih socialcev, toda že čez nekaj let mu niso posvečali več nobene pozornosti.⁶² Valutna reforma je bila namreč z uspehom izpeljana. Res je sicer, da zakonsko nikoli niso dovolili menjavanja bankovcev v zlato in da je Avstro-ogrška banka prakticirala "le" zlato devizni standard, toda prav tako je res, da ljudje tako in tako niso sprejeli denarnega poslovanja z nepraktičnimi zlatniki in da se je vrednost denarja gibala v sprejemljivih mejah.⁶³ In dejstvo je, da so Avstro-Ogrski na poti v zlato monetarno globalizacijo sčasoma sledile še preostale države.

⁵⁸ Haderlap, Lipe: Naš novi denar, Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1894, 1893, str. 109.

⁵⁹ Lueger, SPSHAR, 133. Sitzung, XI. Session, 23. maj 1892, str. 6129.

⁶⁰ Potem ko je npr. Španija leta 1883 zapustila zamenljivost papirnatega denarja v zlato in ga ni nikoli več obnovila, naj bi se to odražalo v manjših mednarodnih naložbah v Španijo in posledično manjši gospodarski rasti. Martín-Acena, Pablo: Spain during the classical gold standard years, 1880-1914, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): Monetary Regimes in Transition, Cambridge, 1994, str. 135-172.

⁶¹ Šuklje, Fran: Iz mojih spominov, I. del, o.c., str. 245.

⁶² Boyer, John W.: Political radicalism in late imperial Vienna, o.c., str. 108.

⁶³ Več o tem glej: Wysocki, Josef: Die österreichisch-ungarische Krone im Goldwährungsmechanismus, V: Schremmer, Eckart (Hg.): Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Stuttgart, 1993, str. 153-156; Pressburger, S.: Oesterreichische Notenbank 1816-1966, o.c., str. 254-272.

Literatura:

- Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates, 1892.
- Bloomfield, Arthur L.: Monetary Policy under the International Gold Standard: 1880-1914, 1959.
- Boyer, John W.: Political radicalism in late imperial Vienna. Origins of the Christian Social movement 1848-1897, Chicago-London, 1995.
- Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus. Staatsfinanzen und Politik 1848-1860, 2 knjigi, Göttingen, 1978.
- Brandt, Harm-Hinrich: Public Finances of Neo-Absolutism in Austria in the 1850s: Integration and Modernisation, V: Witt, Peter-Christian: Wealth and Taxation in Central Europe. The History and Sociology of Public Finance, Haburg-New York, 1987, str. 81-109.
- Calomiris, Charles W.: Greenback resumption and the silver risk: the economics and the politics of monetary regime change in the United States, 1862-1900, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): Monetary Regimes in Transition, Cambridge, 1994, str. 86-132.
- Cecco, Marcello: The Choice of a Monetary Standard. National Dilemmas and National and Supranational Solutions 1890-1914, V: Fischer, Wolfram in McInnis, R. Marvin in Schneider, Jürgen (ed.): The Emergence of a World Economy 1500-1914, Part II: 1850-1914, Wiesbaden, 1986, str. 371-382.
- Chown, John: A History of Money. From AD 800, London-New York, 1995.
- Einaudi, Luca L.: From the franc to the 'Europe': the attempted transformation of the Latin monetary Union into a European Monetary Union, 1865-1873, Economic History Review, št. 2, 2000, str. 284-308.
- Fischer, Wolfram: Die Ordnung der Weltwirtschaft vor dem Ersten Weltkrieg. Die Funktion von europäischem Recht, zwischenstaatlichen Verträgen und Goldstandard beim Ausbau des internationalen Wirtschaftsverkehrs, Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften, 1975, št. 4, str. 289-304.
- Foreman-Peck, J. in Michie, R.: The Performance of the Nineteenth Century International Gold Standard, V: Fischer, Wolfram in McInnis, R. Marvin in Schneider, Jürgen (ed.): The Emergence of a World Economy 1500-1914, Part II: 1850-1914, Wiesbaden, 1986, str. 383-411.
- Gallarotti, Giulio M.: The scramble for gold: monetary regime transformation in the 1870s, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): Monetary Regimes in Transition, Cambridge, 1994, str. 15-67.
- Glogovšek, Jože: Denar, denarni sistem z osnovami denarne teorije, Maribor, 1996.
- Grasser, Walter: Deutsche Münzgesetze 1871-1971, München, 1971.
- Hardach, Gerd in Hartig, Sandra: Der Goldstandard als Argument in der internationalen Währungsdiskussion, Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte, 1998, št. 1, str. 125-141.
- Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik von 1848 bis 1948, V: Mayer, Hans (Hg.): Hundert Jahre österreichischer Wirtschaftsentwicklung 1848-1948, Wien, 1949, str. 127-219.
- Knoll, Reinhold: Zur Tradition der Christlichsozialen Partei. Ihre Früh- und Entwicklungsgeschichte bis zu den Reichsratswahlen 1907, Wien-Köln-Graz, 1973.
- Liese, Joachim in Schulze, Max-Stephan: Geldpolitik und Konjunktur in Österreich: Die "Plener'sche Stagnation" 1862 bis 1866, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 1993, st. 4, str. 510-530.
- Liese, Joachim: Staatskredit und Defizitfinanzierung in der ersten konstitutionellen Periode der Habsburger Monarchie 1860-1867, Frankfurt, 1993.
- Martín-Acena, Pablo: Spain during the classical gold standard years, 1880-1914, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): Monetary Regimes in Transition, Cambridge, 1994, str. 135-172.
- März, Eduard in Solcher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien, V: Die Habsburgermonarchie I. Die wirtschaftliche Entwicklung, Wien, 1973, str. 323-357.
- März, Eduard: Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Josephs I., Wien-Frankfurt-Zürich, 1968.
- Mises, Ludwig: Die wirtschaftliche Motive der österreichischen Valutaregulierung, Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1907, str. 561-582.
- Nocken, Ulrich: Die Große Deflation: Goldstandard, Geldmenge und Preise in den USA und Deutschland 1870 bis 1896, V: Schremmer, Eckart (Hr.): Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Stuttgart, 1993, str. 157-189.
- Nort, Michael: Das Geld und seine Geschichte: vom Mittelalter bis zur Gegenwart, München, 1994.

- Otruba, Gustav: Die Einführung des Goldstandards in Österreich-Ungarn und seine Auswirkungen auf die Preis- und Löhnenentwicklung, V: Kellenbenz, Herman (Hg.): Weltwirtschaftliche und währungs-politische Probleme seit dem Ausgang des Mittelalters, Stuttgart-New York, 1981, str. 123-162.
- Pančur, Andrej: Uvedba valute na zlati podlagi leta 1892 v Avstro-Ogrski, *Anthropos*, 1999, št. 4-6, str. 336-339.
- Pančur, Andrej: Vpliv političnih in nacionalnih bojov na gospodarske reforme (Primer avstroogrske valutne reforme leta 1892 in vloga Slovencev), *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2, 1999, str. 39-50.
- Pressburger, S.: Oesterreichische Notenbank 1816-1966. Geschichte des oesterreichischen Noteninstituts, Wien, 1966.
- Pribram, Karl: Geschichte des ökonomischen Denkens, 1. del, Frankfurt am Main, 1998.
- Ribnikar, Ivan: Denarni sistem in denarna teorija, 1. del: Denarni sistem, Ljubljana, 1995.
- Rittmann, Herbert: Deutsche Geldgeschichte 1484-1914, München, 1975.
- Rosenberg, Hans: Grosse Depression und Bismarckzeit. Wirtschaftsablauf, Gesellschaft und Politik in Mitteleuropa, Berlin, 1967.
- Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie, Wien, 1997.
- Saul, S. B.: The Myth of the Great Depression, 1873-1896, London-Melbourne-Toronto-New York, 1969.
- Schlesinger, Joseph: Gefahr im Verzuge. Gewinn 100 Millionen Kronen auf Kosten des Volkes, Wien, 1894.
- Schlesinger, Joseph: Volksgeld. Befreiung der Völker und Staaten aus den Klauen der Hochfinanz, Wien, 1896.
- Schultz, Bruno: Kleine deutsche Geldgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts, 1976.
- Schwarzer, Oskar: Goldwährungssysteme und internationaler Zahlungsverkehr zwischen 1870 und 1914. V: Schremmer, Eckart (Hg.): Geld und Währung von 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Stuttgart, 1993, str. 191-227.
- Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1902, str. 337-393, 496-559.
- Sprenger, Bernd: Das Geld der Deutschen. Geldgeschichte Deutschlands von den Anfängen bis zur Gegenwart, Paderborn, 1995.
- Sprenger, Bernd: Harmonisierungsbestrebungen im Geldwesen der deutschen Staaten zwischen Wiener Kongreß und Reichsgründung, V: Schremmer, Eckart (Hr.): Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Stuttgart, 1993, str. 120-142.
- Sprenger, Bernd: Währungswesen und Währungspolitik in Deutschland von 1834 bis 1875, Köln, 1981.
- Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes (SPSHAR), 1892.
- Szczepanowski, Stanislaw: Bericht des Valutaausschusses über die Gesetzentwürfe betreffend die Regelung der Valuta und die Convertirung einiger Kategorien der Staatsschuld, V: Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes, XI. Session, 1892, št. 419, str. 1-32.
- Šuklje, Fran: Iz mojih spominov, 1. del, Ljubljana, 1988.
- Tessner, Magnus: Der Außenhandel Österreich-Ungarns von 1867 bis 1913, Köln, 1989.
- Theurl, Theresia: Eine gemeinsame Währung für Europa: 12 Lehren aus der Geschichte, Innsbruck, 1992.
- Timberlake, Richard H.: Ideological Factors in Specie Resumption and Treasury Policy, *The Journal of Economic History*, 1964, str. 29-52.
- Wysocki, Josef: Die österreichisch-ungarische Krone im Goldwährungsmechanismus, V: Schremmer, Eckart (Hg.): Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Stuttgart, 1993, str. 143-156.
- Yeager, Leland B.: Fluctuating Exchange Rates in the Nineteen Century: The Experience of Austria and Russia, V: Mundell, Robert A. in Swoboda, Alexander K. (Hg.): Monetary Problems of the International Economy, Chicago, 1969, str. 61-89.

Nacionalni ali svetovni denar? Dilema avstroogrške valutne reforme leta 1892.

TEZE

Krščansko socialni poslanec Joseph Schlesinger je leta 1892 med razpravo o valutni reformi v avstrijskem državnem zboru na Dunaju takole predstavil lastnosti nacionalnega denarja: "Nacionalni denar je denar pravičnosti, je denar, kateri v posameznih državah vzdržuje delo. Je denar, kateri v posameznih državah ustvarja donosno delo. Je denar, kateri poraja premoženje. On poraja potrebe prebivalstva, potrebe, katere krepijo kulturo. In potemtakem lahko rečemo, da je nacionalni denar spodbujevalec in stopnjevalec kulture. In kar je najbrž zelo pomembno, ob nacionalnem denarju je internacionalnim trgovcem izredno oteženo izkoriščati države."

Takšen nacionalen denar je bil za Schlesingerja takratni avstroogrski denar. Zakonsko je bil to goldinar, katerega vrednost je temeljila na srebru. Poleg srebrnikov pa je bilo v denarnem obtoku tudi veliko papirnatega denarja. V normalnih okoliščinah bi morali biti bankovci centralne banke v vsakem trenutku zamenljivi za enako količina srebrnega denarja. Vendar je bila ta obveznost v revolucionarnem letu 1848 ukinjena in razen kratkega obdobja nikoli več obnovljena. Zato je bil papirnati denar vreden manj kot srebrni. Leta 1879 pa je zaradi hitrega padanja vrednosti srebra ta razlika nenadoma izginila. Ko pa je bilo še odpravljeno svobodno kovanje srebrnikov, je imel od sedaj naprej papirnati goldinar stalno večjo vrednost kot njegova srebrna podlaga. Vrednost papirnatega denarja se ni več gibala v skladu s cenami srebra.

In prav to prosto papirnat valuto, nevezano na nobeno dragoceno kovino, je Schlesinger hotel na vsak način ohraniti. Papirnati denar naj bi imel po njegovem mnenju to čudovito lastnost, da ima vrednost le znotraj emisijske države, v tujini pa je sam na sebi brez vrednosti. Zato je papirnati denar idealni primer nacionalnega denarja. Za tujce ima samo zato določeno vrednost, ker ga lahko investirajo v državi, iz katere izvira, ali pa tu kupijo blago in ga izvozijo v svojo domovino. Po njegovem mnenju naj bi zato zunanjetrgovinski sistem v državah z nacionalnim denarjem težil k ravnovesju. Povsem nasprotno pa naj bi bilo v državah z zlatim denarjem. Ker ima zlato tudi notranjo vrednost, ga lahko tujci preprosto odnesejo domov in ga tu prekujejo v svoj denar. Če imajo države z zlato valuto trgovinski deficit, bo zlato začelo odtekat v tujino in se ne bo nikoli več vrnilo v domovino. Poleg tega pa je bil ta škodljivi zlati denar za Schlesingerja tudi pravi svetovni denar.

Če so bile te Schlesingerjeve ideje povsem skregane s teorijo in prakso, potem pa se vsaj v nečem ni motil. Zlati denar je bil takrat resnično svetovni denar. Od sedemdesetih let 19. stoletja dalje je večina najpomembnejših držav dejansko imela zlato valuto. Zanimivo je, da ta svetovni denarni sistem ni nastal na podlagi meddržavnih sporazumov, temveč povsem spontano. Bil je del napredujoče evropeizacije in globalizacije. Čim več držav je prevzemalo zlati standard, tem bolj se je udeleževal svetovni zlati denarni sistem. Čeprav so te države ohranile svoje denarne enote, pa so bile glede na skupno denarno zlato podlago in glede na fiksne menjalne tečaje del denarnega sistema s svetovnim zlatim denarjem. Pri tem pa ne smemo misliti, da je takratni plačilni promet potekal le v obliki zlatnikov, temveč je bilo zlato le osnova hitro se razvijajočega negotovinskega poslovanja. Brez močno razširjenega in prepletenega mednarodnega finančnega sistema s svetovnim centrom v Londonu, mednarodni zlati standard pred prvo svetovno vojno preprosto ne bi mogel funkcionirati.

Vrednost avstroogrškega papirnatega denarja je v primerjavi z zlatimi devizami stalno nihala. Dokler je njegova vrednost v glavnem padala, so se izvozniki in zunanji dolžniki zavzemali za ohranitev tega stanja. Ko pa je po letu 1888 vrednost goldinarja

začela naraščati, se je ustvaril širok družbeni konsenz, ki se je zavzemal za stabilizacijo vrednosti goldinarja in s tem za prenehanje naraščanja njegove vrednosti. Ta cilj pa je bilo v takratnih razmerah in po takratnih predstavah najlažje doseči s tem, da so vrednost avstroogrskega denarja postavili na isti temelj z najpomembnejšimi svetovnimi valutami - na zlato podlago.

Takšni valutni reformi, ki bi namesto nacionalnega dala v obtočnik svetovni denar, pa je Schlesinger odločno nasprotoval. V tem nasprotovanju pa ni bil osamljen. Pridružili so se mu predvsem strankarski kolegi iz vrst mlade, vendar bojevit in populistične dunajske krščansko socialne stranke. Ker je bilo v sklopu reforme predvideno tudi večjo posojilo, so ljudi strašili, da se bodo zato davki revežem povišali, bogatašem pa skorajda ne. Še več, bogataši bodo z reformo celo veliko zaslužili. Predvsem velike dobičke naj bi pobrala "tako imenovana zlata internacionala", torej mednarodni finančniki, ki naj bi nadzirali svetovne zaloge zlata. Država bo od teh bogatih špekulantov najprej drago kupovala zlato, ti pa ga bodo kasneje z velikim dobičkom spet dobili nazaj. Ker večina ljudi takrat sploh ni razumela borznega delovanja, so ga obsojali kot nekaj slabega in nemoralnega. In ker tega špekulativnega sveta niso razumeli, so njegov vpliv precenjevali.

Schlesinger pa ni napovedoval le gospodarskega, temveč celo civilizacijski propad. To pa zato, ker je bila zanj stopnja civilizacije v državi odvisna tudi od količine denarja v obtoku. Prav takrat pa se je svet znašel v obdobju nižanja cen in gospodarske depresije. Po prepričanju v glavnem bimetalistično naravnanih teoretikov je bila za to odgovorna premajhna proizvodnja zlata, ki ni ustrezala potrebam razvijajočega se gospodarstva. Ker naj bi bilo zlata premalo, je Schlesinger menil, "da bo očitno morala začeti propadati kultura v tistih državah, v katerih bo manj zlata". Ta njegova prerokba pa je bila v obratnem sorazmerju s pričakovanji privrženecv zlata. Ti so menili, da bo s civilizacijskim in ekonomskim razvojem vrednejše in s tem sorazmerno lažje zlato zamenjalo nepraktično srebro. Zlato je bilo simbol bogastva in moči razvitih narodov. Pridružiti se klubu držav z zlato valuto pa je postalo znamenje prestiža, znamenje, da so tudi oni del razvitega sveta.

Z deflacijsko nadlogo so se hoteli privrženeci nacionalnega denarja spopasti s pomočjo zmernih emisij papirnatega denarja, ki bi bile v skladu s potrebami gospodarstva. Njihovi nasprotniki pa so jim ob tem očitali, da je nemogoče izbrati zanesljive kriterije za uravnavanje količine denarja v obtoku. Tudi sami zagovorniki papirnate valute niso ponudili za takratne razmere nobenega realnega in zanesljivega centralno bančnega sistema za rešitev tega problema. Sicer pa privrženeci papirnatega denarja sploh niso pričakovali, da bi denarno politiko vodila neodvisna centralna banka. Za razliko od pristašev zlatega standarda, ki so denarno politiko zaupali le neodvisnim centralnim bankam, so ti pričakovali, da bo denarno politiko vodila država, saj je tudi "papirnati goldinar izraz državne oblasti in moči."

Vsi naštetí argumenti so nasprotnike svetovnega denarja utrjevali v prepričanju, da naj Avstro-Ogrska za vsako ceno ohrani nacionalni papirnati denar. "Sedaj smo na otoku papirne valute. Ostanimo na istem. Pri tem ni nobene nevarnosti. In sicer zato ne, ker nam papirja ne bodo vzeli." S svojo agitacijo pa vseeno niso mogli prepričati sprejema valutne reforme. Ostali pa so tudi brez moralnega zadoščenja. "Čas, ki je naposled najpravičnejši in najzanesljivejši sodnik, je pritrdil" zagovornikom uspešno izpeljane valutne reforme. Sicer je res, da menjava bankovcev v zlato ni bila izvedena in da je centralna banka prakticirala "le" zlato devizni standard, toda prav tako je res, da ljudje tako in tako niso sprejeli denarnega poslovanja z nepraktičnimi zlatniki in da se je vrednost denarja gibala v sprejemljivih mejah. In dejstvo je, da so Avstro-Ogrski na poti v zlato monetarno globalizacijo sčasoma sledile še preostale države.